

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA PEDAGOGIKY

**NASTAVOVÁNÍ PRAVIDEL CHOVÁNÍ PŘI PRÁCI SE TŘÍDOU
A REAKCE NA JEJICH PORUŠOVÁNÍ V PŘEDŠKOLNÍCH
KLUBECH V KARLOVARSKÉM KRAJI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Petra Křiklavová

Předškolní a mimoškolní pedagogika, obor Učitelství pro mateřské školy

Vedoucí práce: Mgr. Michal Dubec

Plzeň, 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Karlových Varech, 6. dubna 2017

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu práce Mgr. Michalu Dubcovi za pomoc, cenné rady a připomínky.

ZDE SE NACHÁZÍ ORIGINAL ZADÁNÍ KVALIFIKAČNÍ PRÁCE.

OBSAH

ÚVOD	2
1 SMYSL PRAVIDEL PŘI PRÁCI S DĚTMI	3
2 PRAVIDLA PŘEDŠKOLNÍHO KLUBU CHODOV	5
3 MOŽNOSTI ZAVÁDĚNÍ PRAVIDEL	10
3.1 STANOVOVÁNÍ PRAVIDEL NA ZAČÁTKU ŠKOLNÍHO ROKU	10
3.2 VYVOZENÍ PRAVIDEL Z ČINNOSTÍ	11
3.3 VYVOZENÍ PRAVIDEL ZE SITUACÍ, KTERÉ DĚTI VE TŘÍDĚ NEPŘÍJEMNĚ PROŽÍVAJÍ	12
4 FORMULOVÁNÍ PRAVIDEL – ZÁSADY A PRÁCE S PRAVIDLY	13
4.1 VIZUALIZACE PRAVIDEL.....	14
4.2 POČET PRAVIDEL.....	15
5 ZPŮSOBY REAGOVÁNÍ NA DODRŽOVÁNÍ NEBO PORUŠOVÁNÍ PRAVIDEL	16
5.1 ZÁSADY VEDENÍ DĚTÍ	19
5.2 ZÁSADY ŘÍZENÍ DĚTÍ.....	19
5.3 SROVNÁNÍ OBOU KONCEPTŮ.....	20
6 ODMĚNY A TRESTY PŘI PRÁCI S PRAVIDLY	22
7 PRAKTICKÁ ČÁST	26
7.1 CÍL PRÁCE	26
7.2 VÝZKUMNÝ VZOREK.....	26
7.3 VÝZKUMNÉ METODY.....	26
7.3.1 DOTAZNÍK	26
7.3.2 STRUKTUROVANÝ ROZHOVOR.....	26
7.4 ANALÝZA VÝZKUMU.....	27
7.4.1 VÝSLEDKY VÝZKUMU DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ.....	27
7.4.2 ZÁZNAM STRUKTUROVANÝCH ROZHOVORŮ.....	33
ZÁVĚR.....	36
RESUMÉ.....	39
SEZNAM LITERATURY	40

Úvod

Téma mé bakalářské práce jsem si vybrala, protože je mi blízké jak z osobního, tak z profesionálního hlediska. Pracuji jako sociálně-pedagogický pracovník v Předškolním klubu v Chodově, který provozuje společnost Člověk v tísní, o.p.s. V rámci Programů sociální integrace a účinné metody či postupy skupinové i individuální práce s dětmi považuji za zásadní předpoklad pro jejich úspěšný start do života ve společnosti.

Předškolní klub navštěvují děti, které jsou dle nastavených standardů považovány za sociálně vyloučené. Žijí v sociálně vyloučených lokalitách nebo jsou sociálním vyloučením ohrožené. Do služby se dostávají na základě kritérií, která určují potřebnost služby v dané rodině. Děti většinou pocházejí z rodin, ve kterých často sledujeme absenci běžných pravidel, problematické vzorce chování a postoje. Smluvní podmínky spolupráce související s pravidly předškolního klubu jsou rodinami a dětmi obtížně přijímány a reakce a výsledky nejsou vždy pozitivní.

Cílem této práce je zjistit, jaké způsoby nastavování pravidel jsou při práci s dětmi efektivní, jak pravidla nastavovat tak, aby jim děti rozuměly a jak lze efektivně reagovat na jejich porušování.

Ve své práci jsem se zaměřila na Předškolní kluby v Karlovarském kraji. Zde jsou provozovány tři předškolní kluby, všechny pod záštitou organizace Člověk v tísní, o.p.s. Jejich rozmístění odpovídá potřebám lokalit specifikovaných jevem sociálního vyloučení. Jedná se o města Sokolov, Chodov a Nejdek.

Teoretická část mé bakalářské práce je zaměřena na témata, která popisují smysl pravidel a jejich zavádění do praxe, dále jejich formulaci, možnosti vizualizace a také odpovídající počet. Další kapitola je věnována pravidlům Předškolního klubu v Chodově, ve kterém působím jako pedagog. V závěru teoretické části představuji možnosti reagování na porušování pravidel.

V praktické části se věnuji analýze dotazníků a strukturovaným rozhovorům s pedagogy, kteří v předškolních klubech v Karlovarském kraji působí jako pedagogové.

Závěr bakalářské práce pak obsahuje výsledky provedeného výzkumu. Popisuje podobnosti a rozdíly v jednotlivých předškolních klubech v Karlovarském kraji.

1 SMYSL PRAVIDEL PŘI PRÁCI S DĚTMI

Obsahem této kapitoly je pohled na pravidla v obecné rovině. V této části se věnuji důvodům zavádění pravidel. Konkrétně, která pravidla lze stanovit pro vzájemnou interakci mezi pedagogem a dítětem předškolního věku a ve skupině dětí předškolního věku.

„Pravidla prostupují celý náš život – představují základní mechanismus, jak žít ve skupině, představují bezpečí, řád, stabilitu, umožňují předvídat dění kolem nás.“ Zmiňuje (Kopřiva 2012, s. 246).

Pravidla tvoříme kvůli potřebě určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech. *„Kdybychom totiž všechno dění ve svém okolí vnímali jen jako náhodné, vznikl by z toho chaos a ničemu bychom se nemohli naučit. Jde tedy o základní potřebu umožňující učení.“* Míni (Matějček 1995, s. 37).

Pravidla jsou také pro děti důležitá z hlediska vztahů, díky nimž lze vytvořit známé a bezpečné prostředí. Důležité je také neopomenout, že: *„Ke všem žákům je potřeba přistupovat stejně přísně, pro všechny platí stejná pravidla.“* (Auger 2005, s. 55)

Při tvorbě pravidel je důležitá řeč. Je nutné se na pravidlech domluvit. Matějček zmiňuje: *„Člověk je tvor společenský – a řeč slouží jako přirozený nástroj jeho dorozumění s druhými lidmi.“* (Matějček 1995, s. 93). Řeč je součástí mezilidské komunikace, která slouží k dorozumívání se mezi sebou. Komunikace je složitý proces složený z několika částí. *„S vývojem lidského poznání přibývají způsoby, jimiž lze mezilidskou komunikaci analyzovat, a teorie, které nabízejí inspiraci pro rozvíjení komunikačních dovedností.“* (Dubec 2013, s. 98)

Dalším důležitým bodem při tvorbě pravidel je výchova k toleranci a pravidla se nám stávají nástrojem k tolerantním činům. Děti v předškolním věku jsou otevřené a upřímné, proto je třeba pamatovat i na rozdíly mezi jednotlivými dětmi a vést je v rámci odlišností ke správnému postoji. V předškolním věku se tato práce daří nejlépe. Děti přijímají druhé děti bez velkých rozpaků, ať jsou jakkoliv postižené nebo jiné. (Matějček, 2007)

Pravidla dětem ukazují hranice žádoucího chování. *„Určíme-li jasné hranice, na které se dítě může spolehnout, opře se o ně a má větší svobodu zkoumat a růst. Nemusí bojovat, aby zjistilo, co bude následovat.“* míní (Aldortová 2010, s. 82).

Podobně také Kopřiva uvádí, že: „*Již od předškolního věku je třeba mluvit s dětmi o pravidlech, limitech, řádu a dávat jim příležitost, aby se na jejich tvorbě podílely – nestanovovat hranice pro děti, ale s dětmi!*“ (Kopřiva 2012, s. 194)

Aby pravidla byla trvale funkční, je třeba je občas přezkoumat a případně upravit. Tuto činnost je dobré provádět s dětmi, které nám svými reakcemi jasně ukazují, jaká pravidla jsou již zavedena, a která je třeba dále opakovat nebo dokonce vypustit, případně nahradit jinými. Takto získáváme informace o funkčnosti pravidel.

2 PRAVIDLA PŘEDŠKOLNÍHO KLUBU CHODOV

Charakteristika Předškolního klubu Chodov

Předškolní klub Chodov provozuje společnost Člověk v tísni, o.p.s. Klub v Chodově byl založen v roce 2013. Za dobu jeho existence prošlo tímto Předškolním klubem téměř 50 dětí ze sociálně nepodnětného prostředí. Klub je určen dětem ve věku od 3 do 6 let. Děti se zde předškolně vzdělávají podobným způsobem jako v mateřské škole, s tím rozdílem, že oproti mateřské škole, zde dochází k úzké spolupráci s celou rodinou. Pracovník předškolního klubu dochází do rodiny, kde komunikuje s rodiči a učí je potřebným dovednostem pro nástup jejich dětí do mateřské školy nebo základní školy.

Předškolní klub Chodov má kapacitu 12 dětí a předškolní vzdělávání je dětem poskytováno 4 hodiny denně a po dobu 4 dnů v týdnu.

Cíle Předškolních klubů Člověka v tísni, o.p.s.

Hlavním cílem předškolních klubů je zajistit předškolní vzdělávání dětem z nepodnětného prostředí, protože tyto děti se většinou do hlavního vzdělávacího proudu nemohou dostat dříve, než s nástupem do základní školy. Úkolem pracovníka je vytipovat rodinu s dětmi v předškolním věku, které nenavštěvují žádné předškolní zařízení a navázat spolupráci vedenou k nástupu dětí do předškolního klubu. Pracovník dále spolupracuje s rodinou i na dalších zakázkách, tvoří s rodiči vzdělávací plán a cíle pro jejich děti a společně se je snaží naplňovat. Na tuto činnost má pracovník přibližně jeden školní rok. Pak dítě odchází do hlavního vzdělávacího proudu, tedy do mateřské školy nebo přípravného ročníku základní školy, kde je dále vzděláváno.

Pravidla Předškolního klubu Chodov

V Předškolním klubu Chodov, kde pracuji jako pedagog, poskytujeme předškolní vzdělání dětem ze sociálně vyloučených rodin, které jsou označovány jako rizikové. Děti z těchto rodin často bývají ohroženy týráním, zneužíváním či zanedbáním. Tyto děti vyrůstají v tzv. rizikových rodinách. Jak říká Matějček rizikovými osobnostmi jsou zajisté alkoholici a toxikomani. Jsou jimi i rodiče mladiství, povahově nezralí, na rodičovství nepřipravení, se zájmy ještě adolescentními, ne-li dětskými. (Matějček 1995).

Pravidla v Předškolním klubu Chodov tvoříme v návaznosti na celostátní dokument Rámcový vzdělávací program, který popisuje, v jakých oblastech je třeba předškolní děti vzdělávat. „*Koncepce předškolního vzdělávání je založena na týchž zásadách, jako ostatní obory a úrovně vzdělávání a řídí se s nimi společnými cíli: orientuje se k tomu, aby si dítě od útlého věku osvojovalo základy klíčových kompetencí a získávalo tak předpoklady pro své celoživotní vzdělávání, umožňující mu se snáze a spolehlivěji uplatnit ve společnosti znalostí.*“ (Rámcový vzdělávací program 2006, s. 7). Tato koncepce je zásadní i pro Předškolní klub, poskytnout vzdělávání i dětem, které z běžného vzdělávacího proudu z různých důvodů vypadávají. Nízkoprahovost předškolního klubu je základem jeho fungování. S tímto poznatkem přichází i Svobodová: „*S ohledem na význam předškolního vzdělávání jako počáteční etapy celoživotního učení má být zajištěna nejenom kvalita, ale i jeho dostupnost.*“ (Svobodová 2010, s. 18)

Pravidla v Předškolním klubu Chodov vytváříme hned na začátku školního roku. Auger uvádí: „*Na začátku školního roku stanovím hranice, limity, žákům to poskytuje pocit jistoty. Tihle žáci nemají žádný řád zažitý, přitom vyžadují přísnost. Stanovíme si pravidla hry ve třídě. Každý má právo mluvit, ale musí se nejprve přihlásit; také je zakázáno skákat druhému do řeči.*“ (Auger 2005, s. 54) S takto stanovenými pravidly děti získávají jistotu a pocit bezpečí. Toto je pro děti, které Předškolní klub Chodov navštěvují, velmi důležité.

Tvorbě pravidel se v Předškolním klubu Chodov věnujeme přibližně jeden a půl měsíce. „*Tvorba pravidel potom vypadá tak, že vedeme žáky k tomu, aby pojmenovali, s čím jsou nespokojeni.*“ (Dubec 2007, s. 10). K pravidlům se vracíme podle potřeby. Děti mají pravidla k dispozici na nástěnce, kde je mají vyvěšena s konkrétními piktogramy.

Po určité době intenzivní práce se nám dodržování konkrétních pravidel vždy začíná dařit. Děti jsou velmi senzitivní, proto se velmi dobře učí novým návykům, ale často také dochází k zapomínání pravidel, a to v důsledku nepravidelné docházky dětí. Pak je třeba začít od začátku a vše si znovu opakovat.

Nastavená pravidla nám v předškolním klubu pomáhají při kolektivní spolupráci, sounáležitosti, komunikaci a udržují pozitivní třídní klima.

Jednotlivá pravidla Předškolního klubu Chodov

Srdíčkové pravidlo – Nečiň jiným, co sám nemáš rád

- Toto pravidlo se týká mezilidských vztahů. Patří sem spolupráce, základy slušného chování a etiketa. Děti se pomocí tohoto pravidla učí vzájemné ohleduplnosti.

Na modelových situacích se učíme využívat toto pravidlo v praxi. Jak uvádí (Dubec 2007, s. 10) „*Dalším možným způsobem je umělé navození situací, ve kterých žáci na základě vlastní zkušenosti dojdou k tomu, že pro jejich zvládnutí potřebují pravidla.*“ Děti tato činnost velmi baví. Mohou si vyzkoušet obě varianty chování, zápornou i kladnou. Obě varianty vždy společně rozebereme a povíme si, co se komu konkrétně na chování dotyčného nelíbilo, nebo naopak líbilo.

Pro děti ze sociálně vyloučeného prostředí je toto pravidlo stěžejním. Děti jsou ve většině případů zvyklé se o hračky přetahovat, a pak je vyhrává ten silnější. Neumí reagovat jinak než silově, proto se je snažíme v tomto směru ovlivnit a naučit je ohleduplnému chování a spolupráci. Děti se zde učí v rámci tohoto pravidla poprosit a neubližovat druhým dětem. Toto pravidlo si však děti osvojují ze všech zaváděných pravidel v předškolním klubu nejdéle. Je nutné ho neustále opakovat a vracet se k němu. Pokud děti toto pravidlo nedodržují, je nutné ho s nimi opakovat. Opět se vracet k modelovým situacím.

Pokud dítě například při žádosti o pomoc neřekne slovíčko „prosím“, pedagog ho upozorní, že na něco zapomnělo. Návodnými slovy ho přivede k tomu, aby slovo prosím použilo. Pak dítěti vysvětlí, že to byl hlavní důvod, proč mu pedagog nechtěl pomoci.

Pokud dítě ubližuje někomu ze spolužáků, je nutné tuto situaci vždy řešit. Pedagog situaci zachytí, zastaví a s dětmi, kterých se týká, rozebere. Následuje vzájemná omluva a usmíření. Pokud v situaci trvá napětí, pedagog agresora odvede, znovu s ním situaci rozebere a navrhne jinou činnost. Případně započne jinou činnost společně s ním.

Ručičkové pravidlo

- Toto pravidlo se týká nejen osobních hygienických návyků, ale také využití rukou při smiřování po určitém konfliktu.

Mezi základní hygienické návyky patří: mytí rukou mýdlem vždy před jídlem, po jídle, po použití WC, po návratu z venkovního prostředí do prostředí Předškolního klubu. Dále při využívání kapesníku na smrkání.

Pokud dojde k porušení tohoto pravidla při osobní hygieně, je dětem znovu vše opakováno. Znovu s dětmi jednotlivé činnosti opakujeme prakticky. Opakujeme to tak dlouho, dokud nedojde k automatizaci.

Další možností, kdy využíváme ruce, je během usmíření. S dětmi si vysvětlujeme, že ruce máme na pracovní činnosti, hru a pomoc ostatním, a proto je k těmto účelům využíváme. Nikoliv ke „rvačkám“.

Košátkové pravidlo

- Toto pravidlo nás učí pořádku, zahrnuje veškerý úklid.

Děti při volné hře využívají hraček, a proto často vzniká nepořádek. Děti jsou vedeny k tomu, že když si nějakou hru nebo hračku vyndají, musí ji po skončení hry také uklidit. Neznamená to, že však hračku jen tak někam zastrčí, ale musí ji uklidit na příslušné místo, kam hračka patří.

Pokud toto pravidlo děti poruší, smí si hračku vybrat jen s dozorem pedagoga a ten dohlídí na správné uklizení hračky. Pokud dítě opět nechce hračku uklidit, pedagog mu při příští volné hře nedovolí hru s hračkami, ale nabídne alternativní činnost. Například malování, vystřihování nebo jen pozorování ostatních dětí.

Želvičkové pravidlo

- Toto pravidlo se týká pomalé chůze v prostorách Předškolního klubu Chodov.

Vzhledem k temperamentu dětí a kapacitě využívaného prostoru klubu, bylo nutné toto pravidlo zavést, protože děti jsou velmi živé a rády se pohybují rychle, což ohrožuje jejich bezpečnost. V klubu tedy neběháme a pohybujeme se pomalu.

Pokud dítě pravidlo poruší, je upozorněno pedagogem a dojde k zopakování pravidla. Když dítě pravidlo porušuje i dále, je usazeno na židli ke stolu, kde odpočívá a přemýšlí nad jinou činností, kterou může místo běhání v místnosti dělat. V momentě kdy nějakou činnost vymyslí, pedagog mu umožní, aby vymyšlenou činnost dělalo. Pokud nic dítě nevymyslí, pedagog navrhne nějakou činnost sám.

3 MOŽNOSTI ZAVÁDĚNÍ PRAVIDEL

Pravidla mohou být obecně dána, nebo mohou být zaváděna společně s dětmi. Matějček podotýká že: „...něco se smí, něco se nesmí, něco se musí – a o něčem se můžeme domluvit.“ (Matějček 2005, s. 169). Toto by při zavádění pravidel rozhodně nemělo chybět. Děti by měly vždy vědět, proč dané pravidlo zavádíme a jaké budou následky při jeho nedodržení.

Při zavádění pravidel bychom se měli k dětem chovat jako k sobě rovným. Chybí jim sice zkušenosti, ale i tak mají nárok na ohleduplné jednání a na respektování jejich nápadů, míní (Aldortová 2010).

„Základním předpokladem toho, že členové společenství převezmou zodpovědnost za dodržování pravidel, je jejich vytváření společně s těmi, kterých se týkají.“ (Kopřiva 2012, s. 246).

Při utváření pravidel nesmíme zapomenout, že by měla být trvalejšího charakteru a hlavně platí pro všechny zúčastněné. Platí zde, že děti mají možnost učitele upozornit na nedodržení pravidla, stejně jako učitel upozorňuje děti.

3.1 STANOVOVÁNÍ PRAVIDEL NA ZAČÁTKU ŠKOLNÍHO ROKU

Pokud stanovujeme pravidla na začátku školního roku, je dobré do této činnosti zapojit i děti. Jak podotýká Svobodová: *„Tvořit pravidla spolu s dětmi, vědět, jaké důsledky by mohlo mít jejich nedodržení.“* (Svobodová 2010, s. 73). Toto vše dětem poskytuje pocit bezpečí.

Při určování pravidel bychom měli dbát především na lidskou důstojnost a tvořit pravidla podle toho, jak bychom chtěli, aby se ostatní chovali k nám. Nesmíme proto zapomenout na odlišnost jedinců. Proto je dobré stanovovat pravidla s dětmi, aby ony samy mohly rozhodnout, zda budou dané pravidlo schopny dodržovat, či nikoliv.

(Kopřiva 2012, s. 246) míní, že je možné, aby učitel představil dětem pravidla již známá a osvědčená, o nichž je přesvědčen, že přispějí ke kvalitním vztahům a soužití mezi dětmi. Je ovšem nutné o nich diskutovat a děti by jim měly porozumět, aby došlo k jejich zvnitřnění. (Tamtéž).

3.2 VYVOZENÍ PRAVIDEL Z ČINNOSTÍ

Pravidla zavádíme různými zážitkovými metodami. Velmi vhodnou metodou se jeví dramatizace požadovaného a nežádoucího chování. Dramatizaci mohou předvádět děti, ale také učitel. K tomuto účelu existuje mnoho návodných her.

Her pro vyvození pravidel o spolupráci a soužití v kolektivu existuje celá řada. (Dubec 2007, s. 10) uvádí tyto příklady: „*Hry, ze kterých se dají dobře vyvodit pravidla pro spolupráci (Čtverec z lana, Elektrický plot, Brod, Dopravní zácpa, Uzlování, Živá abeceda, Manažeři). Hry, ze kterých se dají dobře vyvodit pravidla pro soužití ve třídě (Počítám s tvou pomocí, Dotkl ses mne, Vlastní a cizí chyby, Achillova pata, Cizí hněv, Můj kamarád, Co o tobě vím?)*.“

Některé modifikace těchto her využíváme při vyvozování pravidel v Předškolním klubu Chodov. Jedná se o tyto hry:

- Čtverec z lana – účelem hry je vytvořit čtverec z lana. Hráči mají zavázané oči a mají pomocí domluvy vytvořit vlastní spoluprací čtverec.

V Předškolním klubu Chodov tuto hru malinko modifikujeme. Děti většinou nechtějí mít zavázané oči, proto využíváme tvorby čtverce z lana, ale beze slov. Děti mají spolupracovat pomocí posunků a vzájemné pomoci.

- Manažeři – děti jsou rozděleny do tří skupin. Inženýrů, manažerů a dělníků a dostanou úkol zkonstruovat trojúhelník. Inženýři navrhnu konstrukci, ale s manažery mohou komunikovat jen pomocí posunků, tedy beze slov. Manažeři, po pochopení zadání od inženýrů, předají slovně instrukce dělníkům a ti vytvoří daný geometrický tvar z provazu.

Opět jsme si v Předškolním klubu Chodov tuto činnost modifikovali. Děti mají za úkol vytvořit hrad. Inženýři mohou nakreslit plánec, manažeři ho popíší a dělníci podle popisu postaví. Průběžně se děti při hře v jednotlivých rolích obměňují. Na konci hry následuje evaluace a zjištění, která role danému dítěti vyhovuje. A která naopak ne. Podle toho může pedagog lehce určit, jakou roli v dané skupině dítě bude s největší pravděpodobností mít a jak následně bude se skupinou pracovat.

- Můj kamarád – děti si představí svého kamaráda a odpovídají na jasně dané otázky, ale sami za sebe. Např. Co má tvůj kamarád nejraději k jídlu? Jaká barva se mu líbí? Pak nastane společná reflexe odpovědí.

Modifikace pro Předškolní klub Chodov spočívá v tom, že tuto hru značně zjednodušíme. S dětmi si jen povídáme o tom, co mají a nemají rády. Tím o nich získáváme jednotlivé informace, a pak s nimi můžeme dále pracovat.

Tyto záměrné činnosti napomáhají při vyvozování pravidel, ale jsou i další činnosti, které provádíme, a které mohou děti vést k vyvození dalších pravidel. Pokud jsou pravidla vytvořena společně s dětmi, ochotněji se jim podřizují a samy pak dohlížejí na jejich dodržování. Uvádí (Nováčková 2012, s. 21)

3.3 VYVOZENÍ PRAVIDEL ZE SITUACÍ, KTERÉ DĚTI VE TŘÍDĚ NEPŘÍJEMNĚ PROŽÍVAJÍ

Tuto činnost lze provádět pomocí různých her a konkrétních situací, do kterých se děti mohou dostat. Při soužití v kolektivu mohou vznikat různé nepříjemné situace a každé dítě se s nimi vypořádává jinak. Učitel by měl na takové situace reagovat a snažit se je eliminovat tak, aby společné soužití bylo pro všechny zúčastněné příjemné.

Při této aktivitě je dobré se snažit děti vést k vyjadřování vlastních pocitů a názorů. Zároveň by se měly učit nehodnotit ostatní. Pro tuto činnost existují různé techniky. Dubec uvádí „Metodu Praní prádla“, která spočívá ve zviditelnění toho, jak žáci vnímají vztahy ve třídě. Tato metoda by se dala popsat takto: žáci mají možnost vyjádřit se k tomu, jak vnímají věci, které se ve třídě dějí. Kultivovaně sdělují spolužákům, co jim vadí a co se jim líbí na jejich chování. Žáci hovoří za sebe, bez interpretací a hodnocení druhých. Žáci společně naplánují, co budou dělat, aby omezili jeden z typů chování, které se jim ve třídě nelíbí. (Dubec 2007, s. 45)

Při této metodě učitel působí mezi žáky jako mediátor. Je nutné dobře se na tuto funkci dobře připravit, aby nedošlo ke zraňující komunikaci mezi žáky. Touto metodou učíme děti, aby mluvil každý sám za sebe. Učíme je nezraňující formou vyjádřit vlastní názor.

V Předškolním klubu Chodov tuto metodu zatím příliš nevyužíváme, je pro děti v předškolním věku zatím složitá. Děti v tomto věku často přebírají názory ostatních dospělých a dětí a málokdy umí vyjádřit svůj vlastní názor.

4 FORMULOVÁNÍ PRAVIDEL – ZÁSADY A PRÁCE S PRAVIDLY

Každá činnost v předškolním vzdělávání má svá specifická pravidla, která vycházejí z obecně platných zásad pro konkrétní činnosti. Pravidla musí popisovat požadované chování, měla by být stručná, srozumitelná a jasná.

Dále by měla být úměrná věku a vyspělosti dětí. Tvoření pravidel právě v předškolním věku je velmi účinné. Matějček uvádí, že dítě v tomto věku je ochotno více než kdykoliv později v životě dodržovat dobré mravy a zásady. (Matějček 2005, s. 149)

Jisté zásady platí u všech dětských činností. *„Učitelka by měla pomoci ve spolupráci s dětmi zformulovat a zveřejnit několik základních pravidel, která se musí respektovat při společné hře.“* (Košťátková 2005, s. 64). Jiné zásady platí pro volnou hru a jiné zase pro řízenou činnost. Obě činnosti by měly být pravidelně zařazovány do denního režimu dětí v předškolním věku.

Zásady pro volnou hru lze získat u Svobodové. *„Volná hra je vlastně spontánní hrovou činností, ve které si dítě samo volí formu, prostředky, spoluhráče, hračky a materiály. Volné hry se dítě může účastnit jako hráč nebo jako pozorovatel, do hry je nemůže nikdo nutit ani mu vnucovat své názory na to, jak by měla jeho hra vypadat.“* (Svobodová 2010, s. 87). Zde jsou tedy jasně nadefinovaná pravidla volné hry.

Opakem volné hry je řízená činnost. Zde Svobodová uvádí: *„Za řízené činnosti považujeme ty činnosti, které si pedagog záměrně a cílevědomě připravil, nebo je improvizovaně zorganizoval s vědomím jasného vzdělávacího cíle.“* (Svobodová 2010, s. 88). Při tomto druhu činnosti je pravidlem, že ji pedagog řídí.

Pravidla musí být pevná a jasná. Jejich formulace by se měla týkat konkrétních situací. Jak uvádí Dubec: *„Konkrétnost umožňuje pochopení toho, na jaké chování má mít pravidlo vliv. Jsou-li pravidla formulována v obecné rovině, neumožňují toto porozumění. Žáci potom nevědí, co mají dělat.“* (Dubec 2007, s. 11)

Příklad:

Obecně formulované pravidlo:

V předškolním klubu si neubližujeme. – Toto pravidlo je velmi obecné a navíc negativně formulované. Děti tomuto pravidlu nemusí rozumět. Neubližovat si, pro každé z nich představuje něco jiného. Pokud si třeba hrají na bojovníky, neuvědomí si, že kopnutím spolužákovi může ublížit.

Konkrétně formulované pravidlo:

V Předškolním klubu kopeme jen do míče. – Toto pravidlo je jasně formulováno. Děti přesně vědí, že kopat se smí jen do míče při konkrétní hře s ním.

Další zásadou by mělo být stručnost a jednoduchost pravidel. Pokud pravidla tyto požadavky nesplňují, děti mají problém je respektovat. Pravidla, která mají příliš dlouhou formulaci, se těžko pamatují. Proto Dubec uvádí: *„Pravidla by tedy vždy měla být formulována tak, aby jasně vyjadřovala, jaké chování zakazují, nebo naopak vyžadují.“* (Dubec 2007, s. 11)

Pravidla mohou být formulována pozitivně nebo negativně. Děti samozřejmě reagují lépe na pozitivní pravidla, a proto bychom se měli vždy o takové formulace snažit, není to vždy možné, proto lze zvolit i negativní formulaci.

4.1 VIZUALIZACE PRAVIDEL

Vizualizace určitých zásad, návyků a stejně tak i pravidel je velmi důležitá a účinná, proto by měla být pravidla ve srozumitelné formě dětem v průběhu celého školního roku k dispozici. Také (Svobodová 2010, s. 73) uvádí, že pro připomenutí pravidel můžeme používat piktogramy. Jedná se o obrázky, které jednotlivá pravidla znázorňují a děti se díky nim v pravidlech lépe orientují. (Dubec 2007, s. 16) zviditelnění pravidel uvádí jako základní předpoklad pro jejich fungování. S viditelnými pravidly je dále možnost pracovat. K jednotlivým piktogramům pravidel dodáme symboly, které vyjádří jejich dodržování, nebo porušování pro každý den. Na konci týdne proběhne zhodnocení dodržování a porušování pravidel. Zde záleží na pedagogovi, jakým způsobem zareaguje na vzniklou situaci. Vhodné je se vrátit k porušeným pravidlům, znovu si je zopakovat, případně je společně s dětmi přeformulovat tak, aby byla pro děti srozumitelnější.

4.2 POČET PRAVIDEL

Všeobecně platí, že počet pravidel by neměl být příliš vysoký. (Dubec 2007). Zvláště u dětí v předškolním věku. Zapamatovat si velké množství pravidel u těchto dětí není možné. Dubec uvádí: „*Za efektivní považujeme cca 1 – 5 konkrétních pravidel ve třídě.*“ (Dubec 2007, s. 12). Při velkém počtu pravidel Dubec upozorňuje na riziko, že žáci si pravidla nebudou schopni osvojit a nedojde k posílení žádoucího chování. (Dubec 2007).

5 ZPŮSOBY REAGOVÁNÍ NA DODRŽOVÁNÍ NEBO PORUŠOVÁNÍ PRAVIDEL

Základními způsoby reakce na dodržování nebo porušování pravidel jsou – agresivní způsob, pasivní způsob a asertivní způsob. Dubec mluví o tom, že pedagogové využívají většinou nevědomě všechny druhy reakcí, ale evaluace a intervize vlastního chování vůči dětem je žádoucí, abychom nevyužívali některý ze způsobů příliš často a tím nevhodně nepůsobili na děti. (Dubec 2007)

Popisem jednotlivých druhů reakcí pedagoga se zabývá Teach Team (Rozvoj pedagoga nedatováno)

- Agresivní způsob - reakce pedagoga, který prosazuje své stanovisko na úkor dítěte. Většinou při tomto jednání dítě ponižuje. Za nedodržení pravidel viní dítě a nehledá příčinu. Agresivním chováním pedagog vytváří trvalé napětí ve skupině. Většinou se tím staví do role diktátora a kontrolora. K projevům tohoto chování patří moralizování, ironie a záporné hodnocení dětí. Projevuje se zvýšenou hlasitostí mluvy a tento způsob není vhodný pro reakci na porušení pravidel. Bohužel bývá v praxi často využíván.
- Pasivní způsob – pokud pedagog využívá tento způsob, nereaguje na vzniklou situaci nijak, jen ji sleduje a nezasahuje do ní. Dětem tedy chybí zpětná vazba a nemají jistotu, zda konají v souladu s pravidly, či nikoliv. Tento způsob též není vhodný při porušení pravidel, ale ani při jejich přesném dodržování. Děti potřebují zpětnou vazbu a jistotu, že pravidla jsou nastavena v souladu se všemi, tedy i s pedagogem.
- Asertivní způsob – pokud pedagog využívá tento způsob jednání s dětmi, staví se proti pasivitě i agresi. Pedagog popisuje, jak situaci vnímá, co si myslí a jak to prožívá. Je tedy účasten situací. Při využití tohoto způsobu pedagog respektuje dítě a jeho chování. Důležitý je také oční kontakt. Tento způsob se jeví jako nejvhodnější při nutnosti reagování na pravidla. Bohužel v praxi nebývá vždy zcela využíván.

Příklad:

Modelová situace:

Franta kopl Martina do břicha. Martin pláče. Pedagog vše viděl.

Agresivní reakce pedagoga:

Franto, jak se to chováš? Kdes to viděl, do někoho kopat? To doma taky kopáš do tatínka? No to to u vás doma musí vypadat. Běž a omluv se Martinovi. Dělej!

Pasivní reakce pedagoga:

Pedagog vůbec na vzniklou situaci nereaguje nebo se sám z jejího vzniku obviní.

Chlapci, vy jste asi neviděli naše pravidlo, že se zde kope jen do míče, vidíte. Je to má vina, že jsem vám ho včas nezopakovala, než jste si začali hrát.

Asertivní reakce pedagoga:

Vidím, že Martin pláče, protože jsi ho, Franto, kopl do břicha. Je mi líto, že se zde dějí takové věci, když jsme se společně dohodli, že zde kopeme jen do míče.

Na dodržování a porušování pravidel lze reagovat také popisem požadovaného chování. (Dubec 2007) doporučuje používat při reagování na porušování pravidel popisný jazyk.

Příklady popisného jazyka:Popisný jazyk:

Franta teď kopl Martina. – zde jde o popis situace. Děti si mohou lépe vybavit, co se stalo.

Popisný jazyk s odkazem na pravidlo:

- a) Franta teď kopl Martina a porušil tak pravidlo. – zde je opět uveden popis situace, ale je k tomu přidána hodnota pravidla. Vzniká zde prostor pro přemýšlení, o jaké pravidlo jde a jak ho dotyčný porušil.
- b) Franta teď kopl Martina a porušil tak pravidlo, že v Předškolním klubu kopeme jen do míče. – zde je opět popsána situace a je zde i odkaz na konkrétní pravidlo.

Dále je dobré používat kladnou zpětnou vazbu. K tomu, abychom mohli dát dětem kladnou zpětnou vazbu, můžeme použít metodu „stůj a přemýšlej“. (Dubec 2007). Metoda

spočívá v zastavení nežádoucí činnosti dítěte a pochopení pravidla, které svou činností porušuje. Dále budeme pokračovat společným přemýšlením o nápravě chování. Tuto metodu je možné opakovat i několikrát za den, vždy když dítě poruší pravidla.

Příklad:

Nerada vidím, že Franta kope do Martina. – pedagog tímto dává dětem prostor, aby o svém chování přemýšlely.

Dalším důležitým bodem při reagování na dodržování pravidel, je naučit děti sebehodnocení. Děti by měly umět své chování a případné porušení pravidel samy zhodnotit. Je dobré je vést až k bodu, kde došlo k porušení pravidla.

Kopřiva na toto téma uvádí: *„Když se děti naučí sebehodnocení, je to velký vklad pro jejich budoucnost. Budou spokojené i hrdé, když něco udělají dobře. Když uvidí dobrý výsledek, bude jim to stačit a nebudou potřebovat obdiv ostatních. Tento přístup učí děti zaměřovat se na činnost samotnou, mít z ní potěšení, nečekat, až co na to řekne okolí.“* (Kopřiva 2012, s. 172)

V Předškolním klubu Chodov, se nám velmi osvědčila metoda přirozeného důsledku. Dítě předem ví, co se stane, pokud pravidlo poruší. Je dobré volit takové důsledky, které lze kontrolovat. Tímto způsobem učíme děti zodpovědnému jednání. Biddulph metodu formuloval takto: *„Metoda „přirozených následků“ nechává řešení problému, který dítě způsobilo, na něm samotném.“* (Biddulph 1999, s. 62)

Kopřiva uvádí, že nesprávné chování by nemělo zůstat nepovšimnuto. Jedná se o překročení psaných i nepsaných pravidel dobrého chování, a proto je třeba reagovat. (Kopřiva 2012, s. 121)

Velmi účinným řešením situací, ve kterých dochází k porušování pravidel, je nechat dopadnout přirozené důsledky. *„Spočívají v tom, že někdo, kdo se nesprávně zachoval, je vystaven přirozeným nebo logickým důsledkům svého jednání.“* (Kopřiva 2012, s. 134).

Při velmi závažném porušení pravidel, když nepomohla ani spoluúčast viníka směřující k nápravě, doporučuje (Kopřiva 2012, s. 151) dočasné vyloučení jedince ze společnosti. Máme možnost dítě ze situace odvést, nebo s ním pracovat individuálně.

5.1 ZÁSADY VEDENÍ DĚTÍ

Tento způsob se projevív v situaci, kdy dojde k porušení pravidel. Vedením rozumíme, že učitel na porušování pravidel reaguje jiným způsobem, než direktivním. *„Výchova a kázeň nemají dítě ovládnout. Naopak důraz na spolupráci umožňuje dítěti, aby se svobodně rozhodlo, že bude jednat odpovídajícím způsobem, protože takové chování pro ně bude smysluplné a pochopitelné.“* (Severe 2000, s. 24)

Vedení děti učí přemýšlet o jejich činech, učí je samostatnosti a zodpovědnosti. Děti se tímto způsobem učí demokracii. *„Člověk by se měl podílet na rozhodování o věcech, které se ho týkají, jichž je součástí. Pokud jde o dospělé, dá se předpokládat všeobecný souhlas. Jakmile by šlo o děti, je to pro mnohé zvláštní snad i málo přijatelná představa. Je to však jeden z principů demokracie a té se děti nemohou učit v autoritářském prostředí.“* (Nováčková 2012, s. 20)

Vedení dětí je v podstatě demokratický přístup k výchově. Je to přístup partnerský, jak uvádí Kopřiva: *„Má vyjadřovat myšlenku rovnocennosti nějakého vztahu a myšlenku spolupráce.“* (Kopřiva 2012, s. 9)

Pokud děti vedeme, ukazujeme jim jen cestu, ale nenabízíme hned řešení. Znamená to: *„Být průvodcem, nikoliv řešitelem. Nevnučovat druhým lidem svoje řešení, ale pomáhat jim, aby našli to svoje. Poskytnout jim prostor, přibírat je ke spoluúčasti, dávat informace a umožnit výběr.“* jak zmiňuje (Kopřiva 2012, s. 110).

5.2 ZÁSADY ŘÍZENÍ DĚTÍ

Řízení dětí je další možností, jak reagovat na vzniklou situaci. Tento způsob se využívá především v krizových situacích, když je třeba jednat rychle a nese v sobě prvky agrese, proto by měl být využíván jen omezeně.

Pokud je řízení příliš striktní a je dětem upírána možnost se vyjádřit, necítí se v této pozici příliš dobře a projevují svůj neklid. Jak zmiňuje Auger pokud: *„...jediný slovní projev, který učitel u žáka toleruje, je často pouze ten, ke kterému ho přímo vyzve. Na žáky se pohlíží jako na ty, kdo nemají ani žádná práva, ani pravomoce. Nemohou se nijak vyjádřit k podobě svého studia, k cílům, k metodám práce. Stručně řečeno, žákům je odepřena jakákoli možnost podílet se na rozhodnutích, která se jich týkají. „Máte pocit, že nejste osoba, ale věc,“ říká jeden ze středoškolských žáků.“* (Auger 2005, s. 23)

V našem školském systému stále nacházíme mnoho prvků autoritářského řízení. (Nováčková 2012, s. 20) podotýká, že učitel by měl být především autoritou ve smyslu vlivu vyzrálé osobnosti a jeho působení ve třídě by nemělo být jen mocenské.

Od mocenského přístupu se také odvíjí autoritativní styl výchovy, podotýká (Kopřiva 2012, s. 11) a doplňuje: *„Podstata autoritativní výchovy není jen v trestání a neustálé kontrole. Jejím základem je nerovnost., vztah nadřazenosti a podřazenosti, používání mocenských prostředků.“*

Takový výchovný styl je velmi vyčerpávající. Neustále se musíme kontrolovat a upevňovat svou nadřazenou pozici. *„Boj o moc spotřebuje značnou část naší energie.“* (Kopřiva 2012, s. 125).

Mocenský přístup má několik znaků a jeho podstatným znakem je rozhodování za druhé. (Kopřiva 2012).

5.3 SROVNÁNÍ OBOU KONCEPTŮ

Oba dva způsoby by měly být pedagogy vědomě využívány vždy podle momentální situace. Pokud je situace kritická, je třeba řídit, v ostatních situacích se vyplatí spíše děti vést. Srovnáním obou konceptů ovšem docházíme ke zjištění, že jsou oba při práci se skupinou dětí potřebné. Konceptem vedení děti učíme sebeřízení a konceptem řízení děti chráníme před nebezpečím.

Severe uvádí toto: *„V těchto dvou přístupech je jeden důležitý rozdíl. V prvním se snažíte ovládnout chování dítěte. Ve druhém dítě povzbuzujete k sebeovládání a disciplíně.“* (Severe 2000, s. 25)

Kopřiva vidí zásadní rozdíl v obou konceptech takto: *„Rozdíl mezi demokratickou a autoritativní výchovou není v tom, že by v té první bylo vše dovoleno a v druhé vládla především omezení, ale v tom, jakými způsoby se stanovují pravidla a hranice chování.“* (Kopřiva 2012, s. 13)

Při řízení dětí se často využívá trestů, kdežto při vedení dětí se používá přirozeného důsledku. Zásadní rozdíl mezi těmito styly souvisí s proviněním. Kopřiva uvádí: *„Tresty obvykle nijak nesouvisí s proviněním, jsou uměle vytvořené. Přirozené důsledky logicky vyplývají z provinění. Nemusíme si je vymýšlet, ale musíme se naučit je uvidět a najít vhodná*

slova, která pomohou dítěti, aby je uvidělo také a bylo schopno účinné reakce.“ (Kopřiva 2012, s. 135)

Dalším výrazným rozdílem mezi těmito koncepty je fakt, že tresty jsou zaměřené na minulost. Jsou odplatou za něco, co se už stalo. Kdežto přirozené důsledky jsou zaměřeny na přítomnost a budoucnost. Umožňují dítěti dát věci do pořádku. (Kopřiva 2012)

6 ODMĚNY A TRESTY PŘI PRÁCI S PRAVIDLY

Pravidla se vztahují také k odměnám a trestům. I v této oblasti platí určitá pravidla. Odměnu většinou nabízíme dítěti, když koná podle stanovených pravidel. Naopak trest přichází ve chvíli, kdy dítě nějakým způsobem stanovená pravidla překročí.

U systému pravidel je důležité důsledně trvat na jejich dodržování. Jak uvádí Auger: *„Není úplně lehké trvat na dohodnutých pravidlech. Někdy mi to je líto, ale na trestu musím trvat. Snažím se trestat jen velmi zřídka, takové tresty jsou potom účinné. Pravidla fungují jen tehdy, pokud trváte na jejich dodržování.“* (Auger 2005, s. 55)

Pokud děti dokáží dodržovat pravidla, mohou za to získat odměnu. V opačném případě může následovat trest. Obě varianty by měly být přiměřené a splnitelné.

S tresty i odměnami bychom měli šetřit, nejsou vždy pro navození vhodného chování zapotřebí. Zapotřebí je autorita učitele. Tu získává svým důsledným chováním při rozdávání odměn a trestů, míní (Matějček 2007, s. 44)

„Při trestání je nutné jednat důsledně.“ (Severe 2000, s. 106). Tresty by měly být jasné a krátkodobé.

Nováčková dokonce míní, že odměny a tresty jsou především manipulací s druhým člověkem. (Nováčková 2012, s. 24)

Kopřiva na toto téma uvádí: *„Učení nepotřebuje odměny ani tresty – potřebuje však bezpečné prostředí, smysluplnost, přiměřený čas, zapojení více smyslů než jen zrak a sluch, zapojení a využití emocí – abychom jmenovali alespoň některé z podmínek efektivního a kvalitního učení.“* (Kopřiva 2012, s. 160)

Trest

Trestem mohou být zákazy, rozkazy, příkazy, ale také omezování osobní svobody, ovšem trest bohužel neřeší nevhodné chování, pouze dovoluje autoritě použít prostředky k vynucení změny v chování dítěte a dítě mnohdy nechápe, z jakého důvodu je takto trestáno a jak své chování změnit. Matějček definuje trest takto: *„Trest zajisté není to, co jsme si jako trest pro dítě vymysleli, ale to, co dítě jako trest prožívá. Onen nepříjemný, tísnivý, zahanbující, ponižující pocit, kterého bychom se chtěli co nejdříve zbavit a kterému bychom se chtěli rozhodně pro příště vyhnout.“* (Matějček 2007, s. 26)

Pokud je nutné uložit dítěti trest, mělo by se tak stát nejlépe ihned po činu. Trest má být srozumitelný, uvádí (Matějček 2007). „Uložit dítěti nějakou práci za trest má výchovný smysl jen tehdy, jde-li o nápravu nějaké škody, kterou způsobilo.“ (Matějček 2007, s. 76)

Tresty přicházejí z mnoha důvodů, které popisuje Kopřiva: „Mnohem častěji, než jsme někdy ochotni připustit, může hrát roli zvyk, nezvládnuté emoce, mocenské motivy, bezradnost, pohodlnost nebo osobní problémy.“ (Kopřiva 2012, s. 122)

Dalším rizikem trestů je nepoučené dítě. Trestem se totiž smaže prohřešek a dítě je vysvobozeno z přemýšlení nad svým nevhodným chováním. (Kopřiva 2012) vidí tresty jako odpustky. Řada dětí se naučí přijímat tresty, ale nenaučí se správně chovat, pouze se naučí přijímat tresty.

Toto je hlavním rizikem trestů, protože tresty přicházejí zvenku. Nevedou ke spolupráci s dítětem. Jak uvádí (Rogge 2005) trestem pro dítě je to, co se odehrává v jeho nitru. Je to onen ponižující pocit, kterého se chce co nejdříve zbavit.

Tresty také mohou mít dlouhodobé negativní důsledky, přestože jejich účinek je většinou jen krátkodobý, proto jsou škodlivé hned z několika hledisek, která rozděluje (Kopřiva 2012, s. 130, 131) takto:

- Tresty poškozující sebeúctu – trestaný většinou cítí ponížení, zlost, nenávisť a křivdu
- Tresty poškozující vztahy – k těm, kteří trestají, si nedokážeme udržet dobrý vztah. Dochází zde ke ztrátě důvěry.

Důsledky trestů mohou mít různé projevy v chování dětí. (Kopřiva 2012, s. 131, 132) uvádí dva druhy projevu chování:

- Projevy pasivního charakteru: bojácné a ustrašené chování, pokles nebo ztráta iniciativy, snížení intelektuální výkonnosti, vyhýbání se řadě činností, aby nedošlo k chybě, za niž by mohl následovat trest. V neposlední řadě úniky do světa fantazie, drog, her. Dalším projevem je tendence lhát, svalovat vinu na druhé, upravovat fakta ve svůj prospěch nebo zatajovat skutečnosti.
- Projevy aktivního charakteru: snaha zviditelnit se, strhnout na sebe zájem, tendence dělat problémy, naschvály, otevřené agresivní chování.

„Použitím trestů se stavíme do mocenské pozice.“ (Kopřiva 2012, s. 136).

Odměna

Odměnou rozumíme něco milého, libého a žádoucího. Děti často odměňujeme sladkostmi a pochvalami. Definice odměny podle Matějčka: „Co je to odměna. Opět ne to, co jsme si jako odměnu vymysleli, ale co dítě jako odměnu přijímá. Onen příjemný, povznášející pocit uspokojení, který bychom si rádi co nejdéle podrželi a který bychom si rádi znovu zopakovali.“ (Matějček 2007, s. 26)

Nováčková uvádí: „U odměn obecně platí, že čím více jich dáváme, tím větší množství je žádáno.“ (Nováčková 2012, s. 24)

Motivace k činnosti, kterou dítě dříve spontánně mělo, bývá odměnou zcela zrušena. Dítě se snaží jen kvůli odměně a v případě, že odměna nepřichází, přestává se dítě snažit.

„Alternativou k odměnám ve výchově je uspořádat podmínky pro činnosti a chování dětí tak, aby mohly prožívat pozitivní přirozené důsledky těchto činností a chování. Alternativou k pochvalám jsou komunikační dovednosti, zpětná vazba a ocenění.“ (Kopřiva 2012, s. 155)

Nejrizikovější odměnou je uplácení dětí. Pokud dítě vykonává činnost jen kvůli slíbené odměně, je výsledek činnosti jen krátkodobý a odbytý. Pokud by odměna nenásledovala, dítě by s největší pravděpodobností činnost vůbec nevykonávalo. Z tohoto důvodu je třeba dítěti poskytnout jiné stimuly, než jen odměnu.

(Kopřiva 2012) také upozorňuje na riziko odměn spojené se soutěživostí. Takové počínání může děti vést až k drobným podvodům a manipulativnímu chování vůči jiným dětem.

Místo odměn je možné dát dítěti dar. Dar není nárokovatelný a je možné ho dítěti věnovat podle vlastního uvážení. Dítě tím není vystavováno riziku, že příště by dar nemuselo dostat, protože dar není ničím podmíněn. Dar je výrazem uznání. (Kopřiva 2012)

Verbální odměnou je pochvala. Stejně jako odměna nemotivuje děti k činnosti, ale k soutěživosti a ke snaze vyniknout. Vztah mezi dítětem a dospělým, který pochvalu udílí,

není rovnoměrný. Kopřiva dokonce uvádí: *„Pochvaly vytvářejí závislost. Je to závislost na vnějším hodnocení, na druhých lidech, především pak na těch, kteří představují autoritu, což omezuje vnitřní svobodu člověka.“* (Kopřiva 2012, s. 170)

Na místo pochvaly lze použít zpětnou vazbu, která dítěti sděluje, že díky jeho činnosti se něco podařilo. Pomocí zpětné vazby popisujeme a informujeme, jde o věcné vyjádření.

„Kdykoliv něco děláme nebo se nějak chováme, má to určité důsledky a my se potřebujeme dozvědět, jaké. Potřebujeme informace týkající se průběhu i výsledku, protože na nich záleží, zda a jak bude naše činnost nebo chování pokračovat. Tuto informaci nazýváme zpětnou vazbou.“ (Kopřiva 2012, s. 172)

7 PRAKTICKÁ ČÁST

7.1 CÍL PRÁCE

Svou bakalářskou práci jsem zaměřila na následující cíle. Prvním cílem je zjistit, jak pedagogové v jednotlivých předškolních klubech v Karlovarském kraji zavádějí pravidla. Druhým cílem práce je zjistit, jakým způsobem reagují pedagogové v jednotlivých předškolních klubech v Karlovarském kraji na porušení stanovených pravidel.

Zajímají mě podobnosti a rozdíly ve stanovených pravidlech v předškolních klubech v Karlovarském kraji, způsob jejich zavádění a reakce pedagogů při porušení.

Pro svůj výzkum jsem si vytyčila tyto cíle:

1. Zjistit, jakým způsobem zavádějí pedagogové pravidla v jednotlivých předškolních klubech v Karlovarském kraji.
2. Porovnat reakce pedagogů na porušení pravidel v jednotlivých předškolních klubech v Karlovarském kraji.

7.2. VÝZKUMNÝ VZOREK

Do výzkumného šetření jsem zapojila pedagogy, kteří pracují v předškolních klubech v Karlovarském kraji. Celkem bylo osloveno šest pedagogických pracovníků, ale šetření se zúčastnilo jen pět respondentek.

7.3. VÝZKUMNÉ METODY

7.3.1. DOTAZNÍK

Pro výzkum zavádění pravidel v Předškolních klubech v Karlovarském kraji jsem zvolila formu dotazníku. Dotazník je dostupný online <http://www.surveio.com/survey/d/D4G4A4U2U2M6W1S2I>. Dotazník obsahoval celkem 14 otázek, některé byly uzavřené jiné otevřené. Šetření proběhlo v listopadu 2016.

7.3.2. STRUKTUROVANÝ ROZHOVOR S PEDAGOGY Z JEDNOTLIVÝCH PŘEDŠKOLNÍCH KLUBŮ V KARLOVARSKÉM KRAJI

Otázky v rozhovoru byly zaměřeny na reakce pedagogů týkající se porušování pravidel, která jsou v předškolních klubech stanovena. Nalezneme zde i popis důsledků při porušení pravidel. Rozhovory byly nahrávány na diktafon a poté převedeny do písemné podoby. Šetření proběhlo v lednu 2017.

7.4. ANALÝZA VÝZKUMU

7.4.1. VÝSLEDKY VÝZKUMU DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Dotazník byl zaměřený na výzkum zavádění pravidel v předškolních klubech v Karlovarském kraji na začátku školního roku. Byly zde zkoumány podobnosti a rozdíly mezi jednotlivými předškolními kluby v Karlovarském kraji.

Základní otázkou bylo, zda v daném předškolním klubu vůbec používají pravidla.

Otázka č. 1: **Používáte ve vašem předškolním klubu pravidla?**

Zde všichni respondenti odpověděli kladně.

Další dvě otázky se týkaly vzniku pravidel v jednotlivých Předškolních klubech v Karlovarském kraji.

Otázka č. 2: **Jakým způsobem vznikají pravidla ve vašem předškolním klubu?**

Odpovědi jednotlivých respondentů:

Respondent **A**: *„Vychází z potřeby lepší organizace a řeší se společně s dětmi.“*

Respondent **B**: *„Vznikají na začátku školního roku. Tvoříme je společně s dětmi při aktivitách.“*

Respondent **C**: *„S dětmi si sedneme, řekneme si, co jsou pravidla a čím jsou pro nás užitečná. Pak vezmu papír a fixy a vzájemně se domlouváme na pravidlech. Pokud je žádná nenapadají, pomocí otázek je na nějaké pravidlo navedu. Děti vybírají, kterou barvou napíšeme dané pravidlo. Na závěr jako souhlas s pravidly dají všichni otisk svého palce prstovou barvou a pod otisky se napíše jméno dítěte. K pravidlům, kde je to možné, přiřadíme také piktogramy. Místo pro umístění pravidel vyberou děti, ale tak, aby byla pravidla dobře vidět.“*

Respondent **D**: *„Pravidla vznikla během první poloviny prvního roku klubu po mém nástupu. Pravidla jsme tvořili společně po krizových situacích, opakovali jsme je v komunikačním kruhu. Od té doby se předávají plynule od dětí, které zůstanou z předchozího školního roku. Piktogramy jen dokreslují.“*

Respondent **E**: *„Společně s dětmi. Bezpečnostní nastavujeme nejdříve, postupně přidáváme návazná pravidla z činností.“*

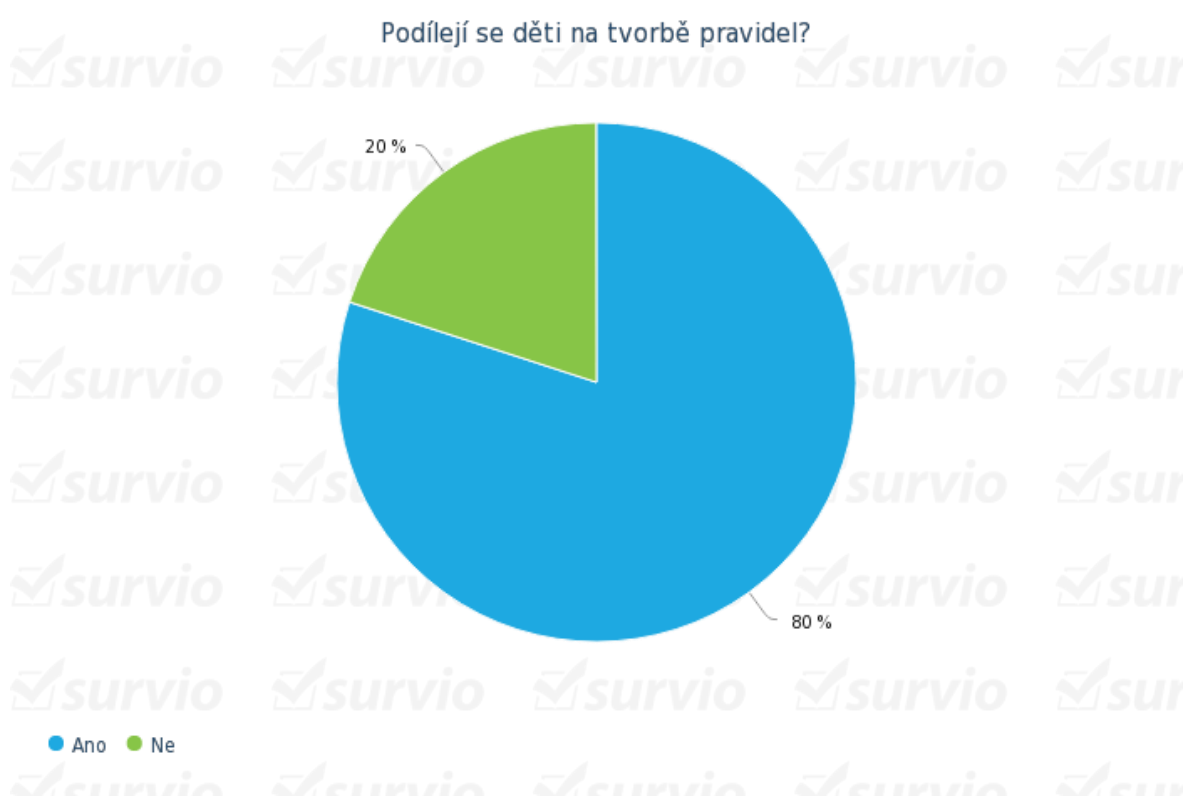
V předškolních klubech čtyři pedagogové tvoří pravidla společně s dětmi na začátku školního roku. V jednom předškolním klubu se pravidla utvořila dříve a od té doby se plynule předávají pro nové skupiny dětí v předškolním klubu.

V jednom předškolním klubu dochází i k vysvětlení, proč je třeba stanovit pravidla.

Otázka č. 3: Podílejí se děti na tvorbě pravidel?

Na otázku čtyři respondenti odpověděli, že dochází ke tvorbě pravidel společně s dětmi. Jeden respondent odpověděl, že pravidla tvoří bez účasti dětí.

Viz graf níže:

Další otázka se týkala počtu používaných pravidel v předškolních klubech.

Otázka č. 4: Kolik pravidel si stanovujete?

60% respondentů odpovědělo tak, že si stanovují pět pravidel, 20% respondentů si stanovuje deset pravidel a dalších 20% respondentů si stanovuje jen tři pravidla.

Z toho vyplývá, že tři pracovníci předškolních klubů mají stanoven shodný počet pravidel a ostatní dva pracovníci předškolních klubů se v počtu pravidel liší.

Další dvě otázky se týkají vizualizace pravidel v jednotlivých předškolních klubech.

Otázka č. 5: Mají děti během dne pravidla k dispozici?

Na tuto otázku všichni respondenti odpověděli kladně. Tedy, že děti během dne mají pravidla viditelně k dispozici.

Otázka č. 6: Pokud děti mají pravidla k dispozici, jakým způsobem?

Zde měli respondenti na výběr z těchto odpovědí:

- Piktogramy na nástěnce
- Jsou napsány na nástěnce
- Opakujeme si je slovně

Čtyři respondenti využívají piktogramů na nástěnce a jeden respondent má pravidla napsána na nástěnce. Slovní opakování nevyužívá ani jeden z respondentů.

Následující dvě otázky se týkají četnosti opakování pravidel.

Otázka č. 7: Opakujete si pravidla v průběhu roku?

Zde se všichni respondenti shodli, že si opakují pravidla v průběhu roku.

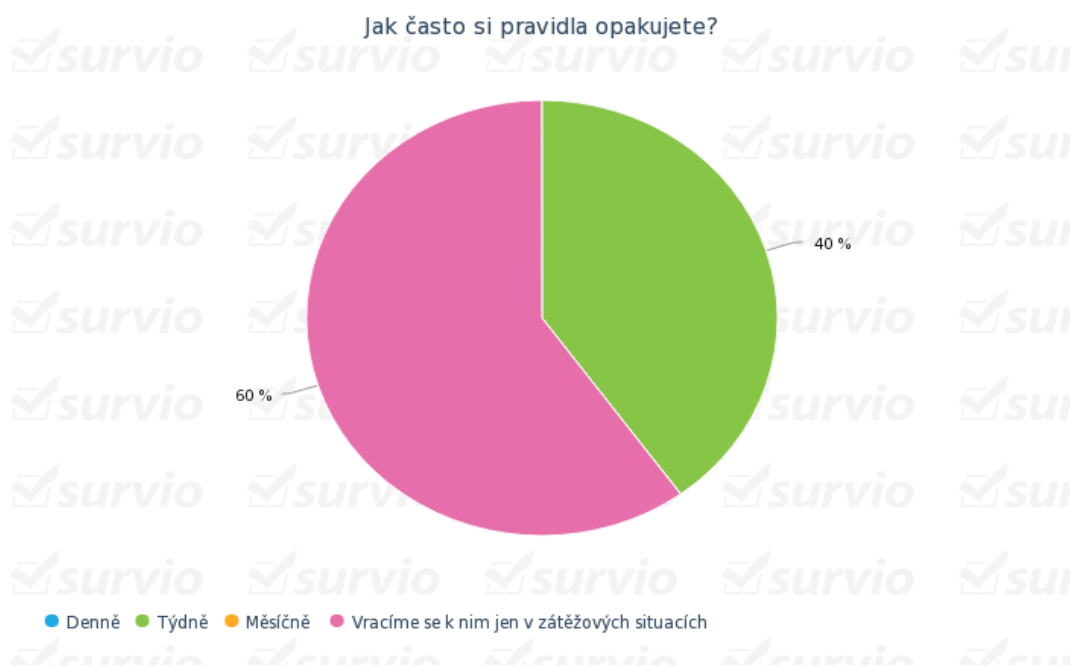
Otázka č. 8: Jak často si pravidla opakujete?

V této oblasti měli respondenti možnost výběru z těchto odpovědí:

- Denně
- Týdně
- Měsíčně
- Vracíme se k nim jen v zátěžových situacích

V následujícím grafu je vidět, že se někteří pedagogové v názorech rozcházejí.

Tři respondenti opakují pravidla vždy jen v zátěžových situacích. Dva z respondentů opakují pravidla každý týden.

Další otázka se týká reakce pedagogů z předškolních klubů na porušení pravidel.

Otázka č. 9: Jak reagujete na porušení pravidel?

Odpovědi jednotlivých respondentů:

Respondent A: „Snažím se pravidlo znovu vysvětlit a při další volné aktivitě si hříšníka vezmu k sobě a dělám něco jiného než ostatní, kteří si mohou volně hrát.“

Respondent B: „Pokud je to možné, dítě navedu otázkami na to, co porušilo a na vyřešení situace případně na řešení do budoucna. Při říkání sprostých slov rovnou dávám dítěti alternativy slov, která mohou použít.“

Respondent C: „Klidně opakuji slovně, popř. poukážu na obrázek. Často už korigují děti samy toho, kdo pravidla porušil.“

Respondent D: „Děti upozorníme, pravidla zopakujeme a vysvětlíme jejich význam.“

Respondent E: „Vrátím se k již nastavenému pravidlu a dítě upozorním na jeho porušení. Společně vymyslíme, jak se zachovat, aby se nám již nestávalo, že budeme pravidla porušovat. Pokud nepomůže domluva, vymyslím náhradní činnost pro dítě, tak aby se zabavilo a již toto pravidlo neporušovalo.“

Následující čtyři otázky se týkají srozumitelnosti a přijetí pravidel dětmi.

Otázka č. 10: **Dochází u dětí ke zvnitřnění pravidel?**

Na tuto otázku odpověděli všichni respondenti kladně. Tedy, že ke zvnitřnění pravidel dochází.

Otázka č. 11: **Po jaké době dochází ke zvnitřnění pravidel?**

Zde jsou uvedeny odpovědi jednotlivých respondentů.

Respondent A: *„Jak kdy, někdy stačí pár dní, u některých dětí k nim nedojde nikdy.“*

Respondent B: *„Je to individuální, ale průměrně do dvou týdnů.“*

Respondent C: *„1 – 2 měsíce.“*

Respondent D: *„U každého dítěte je to jiné. Většinou je to po 3 měsících.“*

Respondent E: *„Jak u koho, ale z pravidla to bývá v průběhu prvního pololetí.“*

Čtyři respondenti se shodli, že zvnitřnění pravidel je individuální záležitost. Dále se shodli, že každé dítě potřebuje jinou dobu ke zvnitřnění pravidel.

Jeden respondent přesně určil dobu, kterou děti potřebují ke zvnitřnění pravidel.

Otázka č. 12: **Jak se u dětí projeví, že pravidla přijaly?**

Odpovědi jednotlivých respondentů:

Respondent A: *„Chovají se podle nich, umí upozornit i ostatní, že je porušují.“*

Respondent B: *„Vzájemně se respektují a na porušení upozorňují.“*

Respondent C: *„Neporušují je :-D Pokud někdo jiný (ať dítě nebo dospělý) pravidla poruší, jiné dítě na to hříšníka samo upozorní a řekne mu, co má udělat příště nebo jak porušení odčinit.“*

Respondent D: *„dodržují je, popř. připomenou tomu, kdo je poruší“*

Respondent E: *„Začnou je dodržovat, případně mě upozorní, na to, že některý ze spolužáků pravidlo porušil.“*

Všichni respondenti se shodli, že přijetí pravidel se projeví tím, že jednotlivá pravidla dodržují, nebo při porušení pravidel reagují a upozorní pedagoga na jejich porušení.

Otázka č. 13: Která pravidla jsou dětem blízká a srozumitelná?

Zde měli respondenti na výběr z těchto odpovědí:

- Ta, která si děti vytvořily samy
- Společně vytvořená pravidla
- Pravidla stanovená pracovníkem předškolního klubu
- Děti nerespektují žádná pravidla

U této otázky se všichni respondenti shodli, že dětem jsou blízká a srozumitelná pravidla, která si společně vytvořili.

Závěrečná otázka dotazníku je spíše filozofická.

Otázka č. 14: Jak hodnotíte užitečnost pravidel v předškolním klubu?

Opět zde byl výběr odpovědí:

- Velmi potřebné
- Občas potřebné
- Téměř nepotřebné
- Nepotřebné

A zde se opět všichni respondenti shodli, že pravidla v předškolních klubech jsou velmi potřebná.

7.4.2. ZÁZNAM STRUKTUROVANÝCH ROZHOVORŮ

Respondenti odpovídali na tyto otázky týkající se porušování pravidel v předškolních klubech.

1. Jaké pravidlo děti ve vašem předškolním klubu nejčastěji porušují?
2. Proč si myslíte, že ho porušují?
3. Porušují toto konkrétní pravidlo všechny děti? Nebo jen některé a stále se toto porušování opakuje?
4. Jaká je vaše reakce na porušení pravidla?
5. Myslíte si, že je třeba porušování pravidel vyhodnocovat?

Odpovědi:

Všechny odpovědi respondentů jsou uvedeny pod stejnými nacionály, jako v dotazníku. Tedy anonymně.

Respondent **A:**

1. Nechovají se k sobě hezky.
2. Ještě dostatečně nemají upevněná pravidla. Je to málo si myslím.
3. Ne, jenom dvě. Opakují se sourozenci.
4. Vždycky se musí omluvit tomu druhému. A když nechce a neposlouchá, tak ho dám ke stolečku, dokud se nerozmyslí a pak se omluví a může si hrát.
5. To jsem nedělala, to mě nenapadlo. Asi by se mělo teda.

Respondent **B:**

1. Myslím si, že v našem Předškolním klubu děti porušují nejvíce pravidlo: Neubližujeme si.
2. Protože většinou dochází k hádkám u kluků.
3. Myslím si, že jsou to především chlapci. Je to hlavně u kluků, jeden z nich je velmi hyperaktivní a vůbec si neuvědomuje svoje chování, vždy někoho praští, takže tak u

něj. A u toho druhého je to jeho bujná fantazie, který si myslí, že je nějaká postava z filmu.

4. Snažíme se vždycky vlastně kluky uklidnit, opakujeme jim ty následky toho chování a snažíme se to opakovat, že se to nesmí a taky jim dáváme příklady toho dobrého chování.
5. Určitě si myslím, že ano. Je právě dobré si s nimi sednout a vysvětlit jim proč se to nemá.

Respondent C:

1. Mluvit slušně. Ale taky se za to nejčastěji za to napomínají, ačkoliv oni za pět minut to poruší sami.
2. Protože jsou na ta slova děti zvyklé z domova. Používají taková slova, která já běžně nepoužívám.
3. Ne, neporušují ho všichni. Ano, jen některé.
4. Nabízím jim alternativní slušný výraz k jejich výrazu. Pokud je to něco hodně jadrného, tak dělají dřepy.
5. Nad tím jsem se nikdy nezamýšlela. Ale asi jo, když o tom teď mluvíte.

Respondent D:

1. Asi pravidlo: Chodíme pomalu. Chodíme krokem. A křičíme jenom venku.
2. Momentálně je to z toho důvodu, že nám tam nastoupili dva noví chlapečci, kteří jsou strašně živí. A trvá jim to, než se to ukotví a ten ostatní kolektiv se nechá strhnout. Protože do nedávna to ještě fungovalo dobře, že jsme měli ty činnosti tak oddělené, že oni relativně v klidu vydrželi být dvě a půl hodiny při činnosti vevnitř, a pak prostě se vyběhali a vyřvali venku. Teď se to znovu učíme, takže bych řekla, že je to těmi novými dětmi, které to ještě nemají zvnitřněné a tím přílivem energie, kterou šíří kolem sebe.
3. Ano. Teď nově, co tam máme ty dva nové kluky, tak bych řekla, že se tam narušila ta symbióza a tak nějak začínáme. Všichni bych řekla, že se k tomu nechali strhnout.

4. Opakování, opakování, opakování. A když jsme venku, tak jim říkám, vidíte děti, tady můžete běhat. Jako upozorním je na to, aby si to uvědomily, že na to ten prostor mají a věřím, že se to zase brzy narovná zpátky.
5. Já si myslím, že je dobré pozitivně vypichovat, když se něco daří. To znamená, tak teď se podívejte, teď tady krásně řvete venku a běháte, a teď se podívejte, jak hezky chodíte krokem v klubu a mluvíte polohlasem. Jakoby pozitivní upozorňování, s tím, že to nedodržují stoprocentně, protože jsem jenom člověk.

Respondent E:

1. Je jich více. Nejčastěji je to pravidlo, které nám určuje rychlost pohybu po klubu. Děti se rády honí.
2. Potřebují více pohybu. Nevydrží být v klidu.
3. Ne, neporušují. Většinou ho porušují kluci. Většinou stále ti stejní.
4. Dotyčného běžícího člena zastavím. A čekám, jestli si to uvědomí, že běžel v klubu, kde se neběhá. Když si to nedokáže uvědomit, posadím ho ke stolečku, aby mohl přemýšlet, jaké pravidlo porušil a jak to napravit.
5. Myslím, že ano. Pokud dítě poruší pravidlo opakovaně, zhodnotíme společně situaci. Poukáží na přestupek proti pravidlům a tím lépe si to dítě uvědomí.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jakým způsobem jsou zaváděna pravidla v předškolních klubech v Karlovarském kraji a jak jednotlivý pedagogové reagují na jejich porušování. Sledovány byly především konkrétní rozdíly a podobnosti práce. A jakým způsobem reagují pedagogové na porušování pravidel.

První část výzkumu tvořily dotazníky, ve kterých byly otevřené i uzavřené otázky, týkající se výzkumu zavádění pravidel do předškolních klubů v Karlovarském kraji.

V druhé části výzkumu byly provedeny strukturované rozhovory, které probíhaly jednotlivě s každou respondentkou zvlášť. Tyto rozhovory byly nahrávány na diktafon a poté přepsány. Rozhovory se týkaly především oblasti reakce respondentek na porušování pravidel v předškolních klubech, ve kterých pracují.

Při zavádění pravidel se všechny respondentky shodovaly, že pravidla v předškolním klubu jsou nutná. Dále, že děti mají pravidla během dne k dispozici a pravidelně si je opakuji v průběhu školního roku. Také uvedly, že dochází ke zvnitřnění pravidel u dětí. Za srozumitelná považují všechny respondentky ta pravidla, která byla vytvořena společně s dětmi. Přijetí pravidel se podle všech respondentek u dětí projevuje tím, že dodržují pravidla a na případné porušení upozorní. Všechny respondentky si myslí, že pravidla pro předškolní kluby jsou velmi potřebná.

K drobným rozdílům v odpovědích docházelo u respondentek při konkrétních otázkách, týkajících se zavádění pravidel. Při způsobu zavádění pravidel se respondentky shodovaly, že pravidla zavádí od počátku školního roku, přesto jedna respondentka uvedla, že využívá pravidel z předchozích let a pouze si je s novými dětmi opakuje. Vizualizaci pravidel většina respondentek řeší piktogramy, jedna používá psaného popisu pravidel. Ke zvnitřnění pravidel dochází u dětí podle respondentek individuálně a většinou v průběhu prvního pololetí školního roku. V přesném časovém rozmezí se však rozcházely. Toto rozmezí bylo od jednoho týdne až po pololetí. K opakování pravidel dochází u třech respondentek jen v zátěžových situacích a dvě respondentky si pravidla s dětmi opakuji každý týden.

Největší rozdíl mezi respondentkami byl v počtu pravidel, která si stanovují. V dotazníku 60% respondentek uvedlo, že stanovují pět pravidel, 20% stanovuje deset

pravidel a 20% stanovuje tři konkrétní pravidla. Dalším velkým rozdílem byla reakce na porušení pravidel. Tomuto tématu byla věnována celá druhá část výzkumu.

Ze strukturovaných rozhovorů vyplývá, že reakce pedagogů na porušení pravidel se často liší. Je to dáno do jisté míry osobností pedagoga a jeho zkušenostmi. Fontana uvádí, že důležitou stránkou osobnosti učitele je reakce na úspěchy a neúspěchy žáků. Toto se úzce týká i reakce na porušování pravidel. (Fontana 1997, s. 184)

Dvě respondentky se shodly, že děti nejčastěji porušují pravidlo pomalého pohybu ve třídě. Další dvě respondentky odpověděly, že děti si často ubližují. V jednom předškolním klubu děti mluví vulgárně.

Důvodem porušování pravidel v jednotlivých předškolních klubech bylo především nezvnitřnění pravidel některými dětmi, které nastoupily až v průběhu roku, velká energičnost dětí a zvyky z rodiny.

Většina respondentek se shodla, že konkrétní pravidlo porušují vždy stejné děti. Jedna respondentka uvedla, že k porušení pravidla se nechají ovlivnit i ostatní děti, které před tím neměly s dodržováním tohoto pravidla problém.

Reakcí respondentek je vždy zastavení nevhodného chování. Odkaz na pravidlo a možná náprava chování. Pokud se toto nepodaří, nabízí některé respondentky možnosti řešení a nápravy. Jiné dítě nechají přemýšlet, dokud samo nepřijde na to, které pravidlo porušilo a jakým způsobem je možné své chování změnit a tím napravit své počínání.

K vyhodnocování nevhodného chování dětí dochází u dvou respondentek. Ty dětem vysvětlí, co je na jejich chování nevhodné, poukáží na důsledky a s dětmi situaci vyhodnocují. Další dvě respondentky se nikdy nad touto otázkou nezamýšlely. Jedna respondentka raději poukazuje na vhodné chování a tím pozitivně působí na děti v předškolním klubu.

Toto jsou subjektivní pohledy jednotlivých pedagogů z předškolních klubů, co je při porušování pravidel nejvíce trápí a jejich způsoby řešení.

Z výzkumu vyplývá, že zavádění pravidel a reakce na jejich porušování probíhá ve všech předškolních klubech v Karlovarském kraji obdobně. Všichni pedagogové z předškolních klubů v Karlovarském kraji jsou vedeni jedním metodickým pracovníkem, který má na zavádění pravidel a reakce na porušování pravidel do značné míry vliv.

Metodický pracovník Člověka v tísni, o.p.s. dbá na jednotu při vedení předškolních klubů v Karlovarském kraji. Tento výzkum je tedy důkazem, že v oblasti zavádění pravidel a reakcí na jejich porušení se činnost daří.

RESUMÉ

Tato bakalářská práce se zabývá zaváděním a dodržováním pravidel v Předškolních klubech v Karlovarském kraji. Dále se věnuje reakcím pedagogů na porušení pravidel. Poukazuje na zásady při zavádění pravidel. Popisuje rizika odměn a trestů při dodržování a porušování pravidel.

Výzkumná část je zaměřena na porovnání zavádění pravidel v jednotlivých Předškolních klubech v Karlovarském kraji. Dále se věnuje srovnání reakcí pedagogů na porušení pravidel. Cílem práce je zjistit podobnosti a rozdíly mezi jednotlivými Předškolními kluby v Karlovarském kraji.

Klíčová slova

Pravidla, Předškolní klub, pedagog, reakce

SUMMARY

The thesis deals with the implementation of and compliance with the rules in pre-school clubs in the Karlovy Vary region. It also discusses the reactions of teachers to breaking the rules. Further the thesis points out the principles at the implementation of the rules. It describes risks of rewards for the compliance with rules and punishments for breaking the rules.

The research is focused on the comparison of the implementation of the rules in the pre-school clubs in the Karlovy Vary region. It also compares the reactions of teachers to breaking the rules. The aim of the thesis is to find out the similarities and differences among pre-school clubs in the Karlovy Vary region.

Key words

Rules, pre-school club, teacher, reactions

SEZNAM LITERATURY

- ALDORTOVÁ, Naomi, 2010. *Vychováváme děti a rosteme s nimi*. Vyd. 1. Praha: Práh. 227 s. ISBN 978-80-7252-287-3
- AUGER, Marie-Thérese, BOUCHARLAT, Christiane, 2005. *Učitel a problémový žák*. Vyd. 1. Praha: Portál. 121 s. ISBN 80-7178-907-0
- BIDDULPH, Steve, 1999. *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Vyd. 1. Praha: Portál. 136 s. ISBN 80-7178-334-X
- DUBEC, Michal, 2013. *Krajinou zkušenostně reflektivního učení*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita. 118 s. ISBN 978-80-210-6296-2
- DUBEC, Michal, 2007. *Poznáváme, určujeme a dodržujeme základní pravidla chování ve třídě a ve škole*. Praha: Projekt Odyssea. ISBN 978-80-87145-15-9
- DUBEC, Michal, 2007. *Třídnické hodiny*. Vyd. 1. Praha: Projekt Odyssea. 82s. ISBN 978-80-87145-20-3
- FONTANA, David, 1997. *Psychologie ve školní praxi*. Vyd. 2. Praha: Portál. 382 s. ISBN 80-7178-626-8
- KOLEKTIV AUTORŮ, 2006. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze. 48 s. ISBN 80-87000-00-5
- KOPŘIVA, Pavel a kol., 2012. *Respektovat a být respektován*. Vyd. 3. Bystřice pod Hostýnem: Spirála. 286 s. ISBN 978-80-904030-0-0
- KOŤÁTKOVÁ, Soňa, 2005. *Hry v mateřské škole v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada. 184 s. ISBN 80-247-0852-3
- MATĚJČEK, Zdeněk, 1995. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 2. Praha: Portál. 108 s. ISBN 80-7178-058-8
- MATĚJČEK, Zdeněk, 2007. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 4. Praha: Portál. 143 s. ISBN 978-80-7367-325-3
- MATĚJČEK, Zdeněk, 2007. *Po dobrém, nebo po zlém*. Vyd. 6. Praha: Portál. 109 s. ISBN 978-80-7367-270-6
- MATĚJČEK, Zdeněk, 2005. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada. 184 s. ISBN 80-247-0870-1
- NOVÁČKOVÁ, Jana, 2012. *Mýty ve vzdělávání*. Vyd. 4. Bystřice pod Hostýnem: Spirála – PhDr. Pavel Kopřiva. 48 s. ISBN 978-80-901873-9-9

ROGGE, Jan-Uwe, 2005. *Rodiče určují hranice: pomoc pro učitelky a rodiče*. Vyd. 1. Praha: Portál. 182 s. ISBN 80-717-8990-9

SEVERE, Sal, 2000. *Co dělat, aby se vaše děti správně chovaly*. Vyd. 1. Praha: Portál. 195 s. ISBN 80-7178-368-4

SVOBODOVÁ, Eva a kol., 2010. *Vzdělávání v mateřské škole*. Vyd. 1. Praha: Portál. 168 s. ISBN 978-80-7367-774-9

TEACH TEAM, nedatováno. Základní pojmy pasivita, agresivita, manipulace a asertivita. *Modul č. 3* [online]. [vid. 2017-02-19]. Dostupné z: <http://rozvojpedagoga.eu/moduly/m3/4-1-zakladni-pojmy.html>